

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.59.15611

УДК 346.9(045)

Н. В. Жмур,

кандидат юридичних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5462-4482>

А. А. Оленюк,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОЗАСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: nataliia.zhmur@npp.nau.edu.ua

*Метою статті є висвітлення проблематики юридичного закріплення позасудових методів врегулювання господарських спорів, а також складнощів, що виникають на практиці у разі їх використання. **Методи дослідження:** в ході роботи використано методи аналізу, порівняння і синтезу. Метод аналізу застосовано при дослідженні законодавства України в контексті позасудового врегулювання господарських спорів, метод порівняння – в процесі виділення схожих та відмінних аспектів у проведенні процедури медіації в Україні та за кордоном. **Результати:** досліджено способи позасудового врегулювання господарських спорів. Проаналізовано їх переваги та недоліки. Обгрунтовано проблеми законодавчого регулювання, а також складнощі, що можуть виникнути на практиці застосування позасудового врегулювання конфліктів. Наведено деякі порівняльні аспекти процедури медіації в Україні та країнах Європейського Союзу. **Обговорення:** позасудових методів врегулювання господарських спорів.*

***Ключові слова:** позасудові способи врегулювання господарського спору; досудове врегулювання господарського спору; третейський процес; медіація; переговори; господарський суд.*

Постановка проблеми та її актуальність. Господарсько-правові спори вирішуються судами господарської спеціалізації. Необхідність звернення до таких судів настає тоді, коли один із суб'єктів господарювання, між якими виникають правовідносини, порушує своє зобов'язання. Тоді й виникає господарський спір, розгляд якого, як правило, завершується відновленням порушеного чи оспорюваного права. Проте, крім судового порядку, існують ще інші способи відстоювання своїх інтересів у господарській сфері, так звані позасудові інституції врегулювання спорів. До них відносяться: досудове врегулювання господарського спору, звернення до третейського суду, медіація. Деякі з

цих способів прямо передбачені в законодавстві України, деякі – ні, проте, безумовно, кожен із них вартий уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання врегулювання господарських спорів у судовому та позасудовому порядку розглядали у своїх працях такі вчені: В.С. Щербина, С.Ф. Демченко, Ю.В. Розман, Л.Є. Зуєва, П.В. Куфтирєв, В.В. Коваленко, Ю.Д. Притика, Т.Г. Захарченко, В.А. Рекун та інші.

Виклад основного матеріалу. Позасудові методи врегулювання господарських спорів поділяють на ті, які закріплені в законодавстві України, – досудове врегулювання (надсилання претензії), звернення до третейського суду та ті,

які поки що такого закріплення не мають – медіація [5, с. 118].

З теорії права відомо, що досудовий порядок врегулювання господарських спорів – це комплекс дій, що можуть бути вчинені стороною правовідносин, яка вважає, що її права або законні інтереси порушено, задля безпосереднього вирішення конфлікту до звернення до суду. Інакше кажучи, врегулювання спору в досудовому порядку – це вирішення його за допомогою інституту претензії. Винятком є спори, які виникають у процесі укладення, зміни та розірвання договорів, у такому разі застосовується відмінний від претензії порядок досудового врегулювання спору. До досудових методів можна також віднести ведення суб'єктами господарського права, між якими виник спір, усних переговорів, обмін кореспонденцією та інші заходи.

Слід зазначити, що саме поняття «досудове врегулювання господарських спорів» у законодавстві не закріплене, проте, питання необхідності та можливості застосування претензійного порядку зафіксовано у ст. 19 Господарського процесуального кодексу України [1], а вимоги до претензії викладено у ст. 222 Господарського кодексу України [2].

Під претензією слід розуміти письмовий документ, який надсилається суб'єктом господарювання, права якого було порушено, до іншого суб'єкта господарювання, який невиконанням або неналежним виконанням свого зобов'язання ці права порушив, з метою спроби вирішення конфлікту без звернення до суду [8, с. 66].

В наукових колах досі точаться дискусії щодо необхідності існування даного інституту, а також щодо питання: вважати це правом або обов'язком сторони спору [6, с. 65]. В цьому аспекті правове оформлення вимоги щодо досудового врегулювання господарських спорів пройшло декілька етапів. Спочатку законодавством України було чітко закріплено вимогу надсилання і отримання претензії як етап, передуючий зверненню до суду, потім законодавець зовсім відмовився від цього інституту, і лише з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства

України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII остаточно було зафіксовано, що для звернення до господарського суду порушення досудового врегулювання господарського спору має значення лише у випадках, встановлених законом [7, с. 175-176].

На думку деяких сучасних дослідників, законодавцю знову варто відмовитись від нормативно-правової вимоги обов'язковості застосування досудового порядку врегулювання господарських спорів. Вони обґрунтовують це тим, що дана норма обмежує право суб'єкта на звернення до суду. З цим важко погодитись, адже дана процедура передбачена не для всіх, а лише для певного переліку господарських правовідносин, вступаючи в які суб'єкт може і повинен передбачити можливість виникнення ускладнень при зверненні до суду. До того ж, передбачене законодавством досудове врегулювання спору не можна вважати перешкодою для звернення до суду, у разі дисциплінованості учасників, така процедура тільки спростить врегулювання спору.

На нашу думку, інститут досудового врегулювання спорів має право на існування, адже є достойною альтернативою зверненню до суду. Судовий процес, як правило, є досить тривалим у часі та витратним, що може створювати певні незручності для учасників конфлікту, надіслання ж претензії, її отримання і розгляд у деяких випадках може зекономити час та кошти, а також суттєво спростити вирішення господарського спору.

На відміну від судового розгляду, під час досудового врегулювання спору суддя участі не бере, дана ситуація входить у царину його контролю тільки на стадії відкриття провадження по справі. Якщо для даних правовідносин передбачений обов'язковий порядок вжиття заходів досудового врегулювання спору, у позовній заяві позивач обов'язково має зазначити факт застосування цих заходів. Якщо ж позовна заява не міститиме цього, то суддя видає ухвалу про залишення позовної заяви без руху.

На нашу думку, процедура надсилання претензії може бути досить ефективним способом врегулювання господарського спору. Особі, яка її отримала, надається певний строк на її розг-

гляд, і за результатами цього розгляду вона надсилає відповідь на претензію. Якщо таким чином сторони досягають згоди, відпадає необхідність судового розгляду. Якщо ж правовий спір досі залишається актуальним, сторона, що надіслала претензію, може звернутися до суду за захистом свого порушеного права.

Ще одним методом урегулювання господарського спору, який виник, є звернення до третейського суду. Положення про утворення, дію, а також повноваження третейських судів містяться у ЗУ «Про третейські суди» [3]. Необхідною умовою звернення до третейського суду є, перш за все, волевиявлення сторін, яке фіксується письмовою домовленістю шляхом доповнення договору третейським застереженням або укладенням окремої третейської угоди.

Перешкодами для звернення до третейського суду можуть бути: розгляд третейськими судами спору, який виник, прямо заборонено законом; уже існує рішення господарського суду щодо тих же суб'єктів із того ж правового питання.

Суб'єкти, між якими виник спір, можуть передати справу на розгляд третейського суду як відразу, коли такий спір виник (за наявності третейської угоди господарський суд відмовить у прийнятті позовної заяви), так і після звернення до господарського суду, якщо третейська угода була укладена після подання позовної заяви (в такому разі провадження у справі буде припинено) [9, с. 174].

Як і господарські суди, третейський суд вирішує спір, посилаючись на норми Конституції України, інші законодавчі акти, норми міжнародного права. В разі відсутності прямої норми, яка регулює спірні правовідносини, суд може застосувати аналогію права, або вирішити конфлікт на підставі торгових та інших звичаїв. Як і в господарському судочинстві, при розгляді справи третейськими судами сторони не можуть узгоджувати норми матеріального права, проте, вони можуть впливати на процесуальні норми, наприклад, обирати процедуру і порядок вирішення спору.

Стаття 51 Закону України «Про третейські суди» зазначає, що рішення третейських судів є остаточними та не підлягають оскарженню. Од-

нак, існують винятки: 1) у законодавстві України міститься норма, що забороняє розгляд даного спору третейським судом; 2) спір, який розглядався третейським судом, вирішено за відсутності третейської угоди або питання, які вирішувались, виходять за межі такої угоди (рішення може бути скасоване тільки в частині таких питань); 3) третейську угоду визнано недійсною; 4) склад третейського суду сформовано з порушенням вимог статей 16-19 ЗУ «Про третейські суди»; 5) третейський суд вирішив питання про права та обов'язки сторін, які не брали участь у справі [3].

В усіх вищенаведених випадках рішення третейського суду може бути оскаржене до місцевого господарського суду. Отже, з огляду на перелічені підстави, можна зробити висновок, що рішення третейського суду можуть бути переглянуті тільки на предмет дотримання процесуальних норм, при цьому перегляд даного рішення по суті не дозволяється.

У разі скасування рішення третейського суду сторони не позбавляються права повторного звернення до третейського суду за винятком випадків, передбачених вищенаведеними підставами 1-3. До того ж, сторони зберігають за собою право на звернення до місцевих господарських судів на загальних засадах.

Третейський суд може діяти на постійній основі або створюється лише на час вирішення конкретної справи та анулюється відразу після винесення рішення по ній. Щодо його складу, то відповідно до ч. 2 ст. 16 ЗУ «Про третейські суди» в порядку третейського розгляду справи вирішуються одним суддею або іншою непарною кількістю суддів [3].

До позасудових методів врегулювання господарських спорів також відносять медіацію, що являє собою певний вид переговорів за участю третьої сторони – медіатора. Метою медіації є оперативне досягнення згоди між контрагентами щодо спірного питання без звернення до суду. Слід зауважити, що даний метод вирішення конфлікту тільки набуває свого поширення в Україні, натомість у США та країнах Західної Європи він уже досить давно ефективно застосовується.

Важливим кроком у процесі впровадження процедури медіації стало прийняття 03.11.2016 р. Верховною Радою України проекту Закону України «Про медіацію» [4].

До переваг медіації порівняно із вирішенням спорів у судовому порядку можна віднести те, що участь у ній добровільна, конфіденційна (що сприяє збереженню ділової репутації суб'єктів господарювання), малозатратна, дозволяє зберегти партнерські відносини з контрагентом, сторони можуть самостійно прийняти рішення, максимально вигідне для обох. До того ж, інтенсивніше використання процедури медіації значно зменшить навантаження на систему господарських судів України [10, с. 26].

Медіація має визначену структуру та поділяється на етапи. Існують різноманітні думки науковців щодо об'єднання окремих дій у певні етапи. Узагальнивши позиції багатьох вчених, можна виділити наступні стадії: 1) попередню стадію (підбір місця проведення, налагодження зв'язків між сторонами); 2) відкриваючу (оголошення медіатором процедури та принципів медіації, збір інформації про позицію кожної сторони); 3) середню (обговорення проблемних питань і пошук рішення, яке задовольняє усі сторони); 4) заключну (укладення угоди) [10, с. 26].

Велике різноманіття поглядів щодо відокремлення стадій медіації свідчить про те, що дана процедура є досить гнучкою і може бути відкритою залежно від бажання сторін.

Що стосується вимог до особи медіатора, то ним має бути компетентна в даній галузі особа, яка володіє незалежністю та є неупередженою, адже його роль полягає у забезпеченні допомоги сторонам задля досягнення згоди без жодного вольового впливу на їх рішення.

Незважаючи на численні переваги процедури медіації, головною проблемою залишається відсутність її юридичного закріплення. На даний момент у Верховній Раді України знаходиться проект Закону України «Про медіацію» № 3504 від 19.05.2020 р [4]. Проте його важко назвати безперечним, він безумовно містить ряд недоліків, які потребують доопрацювання.

До прикладу, в даному акті зазначено, що процедура медіації може проводитись як на до-

судовому етапі вирішення конфлікту, так і на етапі судового процесу та навіть на стадії виконання судового рішення. Це видається нелогічним, адже таким чином втрачається основна перевага медіації, її оперативність та економність. До того ж, із моменту винесення судового рішення по справі, воно набуває законної сили та стає обов'язковим до виконання, тому, на нашу думку, після цього медіація не має сенсу.

Ще одним проблемним, суперечливим і активно обговорюваним питанням є відповідальність медіатора. В Україні це питання лише частково врегульоване статтею 14 Законопроекту «Про медіацію» [4].

У 2019 році Європейська комісія з питань ефективності правосуддя здійснила дослідження, у якому, серед інших питань, було опрацьовано питання відповідальності медіатора. За результатами даного дослідження було з'ясовано, що основними обмежувачими заходами, які можуть бути застосовані до медіатора, є: санкція (приватна або публічна), призупинення дії ліцензії та тимчасове вилучення медіатора з реєстру [13].

У більшості країн Європейського Союзу за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків медіатор несе дисциплінарну, цивільну або кримінальну відповідальність. До прикладу, законодавством Сербії встановлено, що медіатор несе відповідальність за будь-яку шкоду, заподіяну сторонам через невиконання ним Кодексу етики, у зв'язку з протиправною поведінкою, а також за дії, вчинені навмисно або з необережності. У Хорватії медіатор може нести відповідальність за порушення вимог конфіденційності та шкоду, завдану сторонам. Кримінальна ж відповідальність медіатора за порушення конфіденційності передбачена у Туреччині та Бельгії. Згідно із законодавством Туреччини особу-медіатора може очікувати позбавлення волі на термін до шести місяців, у Бельгії таке покарання ще суворіше і передбачає позбавлення волі на строк від одного до трьох років.

Щодо захисту прав медіаторів, то американський вчений Роберт А. Барглі висловлює думку, що медіатор повинен мати імунітет, як наприклад, суддя чи арбітр. Однак у законодавстві не всіх країн світу передбачено такий інститут

для медіаторів [12, с. 1]. Що стосується України, то питання захисту прав медіаторів розглядається виключно в аспекті їх охорони як свідків, вони не можуть бути допитані в судовому порядку з приводу спорів, у яких було застосовано процедуру медіації.

Отже, враховуючи недостатнє законодавче регулювання прав і відповідальності медіатора, а також проведення процедури медіації в цілому, слід враховувати багатий досвід країн Європейського Союзу і використовувати їх напрацювання задля використання на практиці та уникнення проблем у процесі вирішення спорів за допомогою медіації.

Висновки. Отже, суб'єкт господарювання у разі виникнення спору може на свій розсуд використовувати або позасудові методи його вирішення, або обрати звернення до судових інстанцій. Винятком є лише деякі випадки, коли надсилання претензії є обов'язковою передумовою звернення до суду.

Проаналізувавши позасудові методи врегулювання господарських спорів, слід зауважити, що кожен із них має свої переваги та може, а в деяких випадках має бути застосований. Проте, для ефективного їх використання необхідно удосконалити чинне законодавство України, регламентувати проведення процедури медіації прийняттям Закону України «Про медіацію», усунути недоліки в уже існуючих законодавчих актах.

Література

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 груд. 1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 02.06.2021).
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 02.06.2021).
3. Про третейські суди: Закон України від 11 трав. 2004 р. № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 04.06.2021).
4. Про медіацію: проект Закону України від 19 трав. 2020 р. № 3504. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68877&pf35401=527488> (дата звернення 05.06.2021).

gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68877&pf35401=527488 (дата звернення 05.06.2021).

5. Балюк І.А. Проблемні аспекти позасудового врегулювання господарського спору. *Правове регулювання економіки*. 2015. Вип. 15. С. 117-128.

6. Шабанов Р.І., Ждан М.Д. Досудове врегулювання господарських спорів: співвідношення норм матеріального та процесуального права. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 2. С. 63-68.

7. Балюк І.А. Досудове врегулювання господарського спору: обов'язок чи право. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2(16). С. 172-185.

8. Мелех Л.В., Білик Д. Процедура досудового врегулювання господарських спорів. *Актуальні питання вдосконалення національного законодавства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Маріуполь, 2020*. С. 66-67.

9. Іванюта Н.В. Позасудові форми захисту прав та вирішення господарських спорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 49, том 1. С. 172-175.

10. Канарик Ю.С., Костюченко А.М. Медіація як спосіб вирішення господарських спорів. *Держава та регіони*. 2017. Вип. 4(58). С. 24-27.

11. European Handbook for Mediation Lawmaking. *European Commission for the efficiency of justice*. As adopted at the 32th plenary meeting of the CEPEJ Strasbourg. 2019. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928> (дата звернення: 10.06.2021).

12. Robert A. Badgley. Mediator liability claims: a survey of recent developments. 2013. С. 1-5.

References

1. Gospodars'kyj procesual'nyj kodeks Ukrain'ny: Zakon Ukrain'ny vid 6 grud. 1991 r. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (data zvernennja: 02.06.2021).
2. Gospodars'kyj kodeks Ukrain'ny: Zakon Ukrain'ny vid 16 sich. 2003 r. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (data zvernennja: 02.06.2021).
3. Pro tretejs'ki sudy: Zakon Ukrain'ny vid 11 trav. 2004 r. № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (data zvernennja: 04.06.2021).
4. Pro mediaciju: proekt Zakonu Ukrain'ny vid 19 trav. 2020 r. № 3504. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68877&pf35401=527488> (data zvernennja: 05.06.2021).

gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=68877 &pf35401=527488 (data zvernennja 05.06.2021).

5. Baljuk I.A. Problemni aspekty pozasudovogo vreguljuvannja gospodars'kyh sporiv. *Pravove reguljuvannja ekonomiky*. 2015. Vyp. 15. S. 117-128.

6. Shabanov R.I., Zhdan M.D. Dosudove vreguljuvannja gospodars'kyh sporiv: spivvidnoshennja norm material'nogo ta procesual'nogo prava. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo*. 2018. Vyp. 2. S. 63-68.

7. Baljuk I.A. Dosudove vreguljuvannja gospodars'kogo sporu: obov'jazok chy pravo. *Jurydychnyj chasopys Nacional'noi' akademii' vnutrishnih sprav*. 2018. № 2(16). S. 172-185.

8. Meleh L.V., Bilyk D. Procedura dosudovogo vreguljuvannja gospodars'kyh sporiv. *Aktual'ni pytannja vdoskonalennja nacional'nogo za-*

konodavstva: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. Mariupol', 2020. S. 66-67.

9. Ivanjuta N.V. Pozasudovi formy zahystu prav ta vyrishennja gospodars'kyh sporiv. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo nacional'nogo universytetu*. 2018. Vyp. 49, tom 1. S. 172-175.

10. Kanaryk Ju.S., Kostjuchenko A.M. Mediacija jak sposib vyrishennja gospodars'kyh sporiv. *Derzhava ta regiony*. 2017. Vyp. 4(58). S. 24-27.

11. European Handbook for Mediation Lawmaking. *European Commission for the efficiency of justice*. As adopted at the 32th plenary meeting of the CEPEJ Strasbourg. 2019. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/1680951928> (дата звернення: 10.06.2021).

12. Robert A. Badgley. Mediator liability claims: a survey of recent developments. 2013. C. 1-5.

N. Zhmur, A. Oleniuk

PROBLEM ISSUES OF OUT-OF-COURT SETTLEMENT OF ECONOMIC DISPUTES

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: nataliia.zhmur@npp.nau.edu.ua

The purpose of the article is to highlight the issue of legal consolidation of out-of-court methods of settling commercial disputes, as well as the difficulties that arise in practice in the case of their use. Methods: methods of analysis, comparison and synthesis are used in the course of work. The method of analysis was used in the study of Ukrainian legislation in the context of out-of-court settlement of commercial disputes, the method of comparison – in the process of identifying similar and different aspects in the mediation procedure in Ukraine and abroad. Results: methods of out-of-court settlement of commercial disputes are investigated. Their advantages and disadvantages are analyzed. The problems of legislative regulation are substantiated, as well as the difficulties that may arise in the practice of out-of-court settlement of conflicts. Some comparative aspects of the mediation procedure in Ukraine and the countries of the European Union are given. Discussion: extrajudicial methods of settling commercial disputes.

The authors came to the conclusion that in the event of a commercial dispute, the subject may, at its own discretion, either use extrajudicial methods of dispute resolution or go to court. Exceptions are only a few cases where filing a claim is a prerequisite for going to court.

Each of the out-of-court methods of settling commercial disputes has its advantages and can, and in some cases should be used. However, for their effective use it is necessary to improve the current legislation of Ukraine, to regulate the mediation procedure by adopting the Law of Ukraine «On Mediation», to eliminate shortcomings in existing legislation.

Keywords: extra-judicial methods of settlement of a commercial dispute; court settlement of a commercial dispute; the arbitration process; mediation; negotiation; Commercial Court.